

PROJEKT "PUT GRANIČARA"

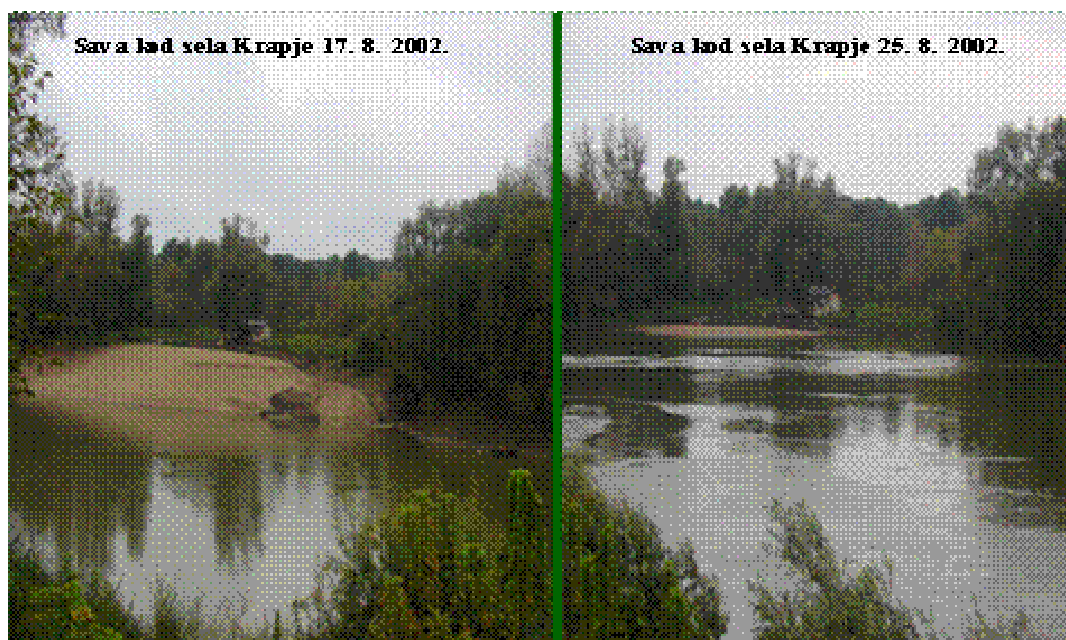
Globalizacija i utrka za profitom nije zaobišla ni poljoprivredu, gdje je osnovni cilj postao izvući maksimum iz svake čestice tla ili životinje, uz primjenu najmodernije tehnologije i bez obzira na posljedice. Isprana tla i gubitak pitke vode, te sterilan i jednoličan krajolik strašna je cijena koju moraju plaćati visokorazvijene industrijske zemlje. S lica zemlje zauvijek su nestale brojne biljne i životinjske vrste, odnosno njihova staništa. Srećom po nas, mi smo sačuvali svoje prirodne resurse u većoj mjeri, a jedan od njih su i naši poplavni travnjaci, gdje stoljećima funkcionira osjetljivi ekosustav u suradnji i simbiozi sa čovjekom-stočarom. Izostankom tradicionalnog stočarstva, dolazi do katastrofalnih posljedica po ekosustav u smislu njegova propadanja i gubitka biološke raznolikosti. Napasivanje stoke i njena aktivnost na pašnjacima jamči stabilnost ekosustava i sprečava njegovu sukcesiju, te gubitak mnogih rijetkih i zaštićenih biljnih i životinjskih vrsta.

Mokro polje nalazi se u jugoistočnom dijelu područja grada Novske. Sa geološkog stanovišta radi se o aluvijalnoj ravni ispunjenoj pleistocenim glinama, praporom i recentnim nanosima Save. Sa sjeverne strane omeđeno je autocestom Zagreb-Lipovac, a sa južne kanalom Veliki Strug. Zapadna međa polja nalazi se na županijskoj cesti Novska-Jasenovac, dok je istočna na području mjesta Rajić. Mokro polje skupa sa Poganovim i Mramornim, te Lonjskim poljem čini jednu prirodnu cjelinu velikih poplavnih šuma i pašnjaka doline rijeke Save na potezu Sisak-Novska-Stara Gradiška, ukupne površine 550 km². Mokro, Poganovo i Mramorno polje, te lokaliteti Suševi, Krndija i Poljice čine novljanski pašnjački rezervoar omeđen rijekama Subockom na zapadu, Sloboštinom na istoku, te Savom na jugu. Pašnjaci i šume, ispresijecani mnogobrojnim kanalima, potocima i rječicama izmjenjuju se u nepravilnom rasporedu. Površina područja iznosi 18.000 ha, od toga na pašnjake otpada 2.400 ha.

Ovo područje u prvom redu je retencija namijenjena akumuliranju viška vode rijeke Save kada ona visokim vodostajem zaprijeti naseljima na svojoj obali, osobito Sisku i Slavonskom Brodu, te može primiti cca pola milijarde kubnih metara vode.

Uz Savu su se nalazili čardaci u kojima su boravili graničari, a bili su međusobno udaljeni pola sata hoda. Mokro polje nalazilo se na području 12. pješačke novljanske satnije, te 7. satnije Gornji Rajić, pukovnije broj osam, Nova Gradiška, a pripadali su im čardaci u Jasenovcu, Košutarici, Ciperni, Mlaci, Jablancu i oni nasuprot Orahovi i Gradini sa bosanske strane. Pukovnija je sudjelovala u mnogim europskim ratovima 18. i 19. stoljeća, braneći interese Habsburgovaca, a njen borbeni sastav iznosio je 6.000 ljudi. Nakon razvojačenja (1873) i ukidanja (1881) Vojne krajine Austro-ugarska država pokrenula je projekte za isušivanje Lonjskog i Mokrog polja, međutim Prvi svjetski rat, odnosno propast carstva, prekinuo je ova nastojanja, a kanali poput Velikog Struga, kojeg su između ostalog kopali talijanski, britanski, francuski i ruski ratni vojni zarobljenici u vrijeme velikog rata, podsjetnik je na to doba.

Vodni režim srednjeg toka Save ovisan je o količini oborina u izvorišnom području, dakle u Karavankama i Julijskim Alpama. Za njene lijeve pritoke (Lonja, Ilova, Pakra) to su otočno rasprostranjene gore središnje Hrvatske, a za desne (Kupa, Una, Vrbas) planinski lanci Dinarida u Bosni. Visoki vodostaj Save uzrokuju naglo topljenje snijega u Alpama i bosanskim planinama, pojačan i produljen proljetni kišni period u panonsko-slavonskom prostoru i obilni jesenski kišni režim u bosanskim planinama.

Slika 2 Kolebanja vodostaja Save

Sava je spora rijeka, budući da Željezna vrata na Dunavu između Rumunjske i Srbije djeluju kao prag i zato Sava ima mali pad. Usljed toga nastaju velika kolebanja vodostaja, koja mogu iznositi desetak metara (slika 2). Prema podacima (Selanec, Vodoprivredna problematika Save, Kongres o vodama 1969) u periodu od dvadeset pet godina u Mokrom polju bilo je 49 poplava i to 15 proljetnih, pet ljetnih i 29 jesenskih.

Slika 3 Poganovo polje kod promatračnice, proljeće, ljeto, jesen, zima

Poplavni pašnjaci nastali su bilo aktivnošću čovjeka, krčenjem, bilo prirodnim putem, budući da kod visokih zimskih vodostaja sante leda oštećuju drveće na rubovima šuma, te se tako pašnjačke površine šire sve više na račun šume. Na nižim, često plavljenim dijelovima terena nalaze se šume hrasta lužnjaka (z. *Genisto elatae-Quercetum roboris*) i poljskog jasena (z. *Leucoio-Fraxinetum angustifoliae*).

Ove zajednice imaju visoku toleranciju na visok vodostaj. U vrlo vlažnim područjima raste tzv. „kasni“ hrast, koji ima genetsku odgodu listanja, a poljski jasen može podnijeti pokrivenost vodom dulji vremenski period, tako da on u dubljim depresijama tvori čiste sastojine. Na rubovima pašnjaka česte su sastojine bijele vrbe (*Salix alba*), koje stoci služe kao plandište. Na rubu polja uz kanale također se može naći i crna joha koja pripada zajednici crne joha s tršljikom (*Frangulo-alnetum glutinosae*), koja opet, ima značajnu ulogu u zarašćivanju i izdizanju močvarnih površina uslijed eutrofikacije.

Od travnih zajednica u istočnom dijelu, duž rijeke Slobošćine, dominira utrina gusjaka, odnosno biljna zajednica *Potentilletum-anserinae*. Ova zajednica sastavljena je pretežno od biljaka sa vriježama ili podzemnim rizomima, koji čvrsto povezani tvore guste i niske sastojine poput tepiha. Dominantna vrsta je gusjak (*Potentilla anserina*), a ostale česte vrste su okruglolisna metljika (*Lysimachia nummularia*), petoprsta puzava (*Potentilla reptans*) i puzavi žabnjak (*Ranunculus repens*). Na zapadnom dijelu, duž rijeke Subocke, te u središnjem dijelu polja, na nešto višim terenima koji su rjeđe pod utjecajem poplava, značajna je biljna zajednica uspravnog ovsika i krestaca (*Bromo-Cynosuretum cristati*) u kojoj su uz spomenute vrste značajno zastupljene i vunasta medunika (*Holcus lanatus*), žuta djetelina-smiljka (*Trifolium patens*), crvena djetelina (*Trifolium pratense*), livadna režuha (*Cardamine pratense*) i rumena medunika (*Lychnis flos cuculi*). Na nižim terenima dominiraju zajednice rebrastog i lisičjeg šaša (*Caricetum tricostato-vulpinae*), oštroidne šašike (*Caricetum gracilis*) i čiste sastojine amorfe (*Amorpha fruticosa*) iz porodice leguminoza.

Za vrijeme Domovinskog rata, Mokro polje bilo je na području ratnih sukoba, tako da je izostalo napasivanje stoke. To je rezultiralo time da su znatne površine zarasle agresivnim neofitom amorfom, grmolikom biljkom koja je krajem prethodnog stoljeća iz Kine donesena u Hrvatsku s ciljem učvršćivanja obalnih nasipa, međutim pokazalo se da je njen učinak na nasipe suprotan. Amorfa je drvenasta biljka koja formira gusto razgranate grmove. Vjenčić cvata nije nalik na leptira kao u većine leguminoza, već se sastoji od jedne ljubičaste latice. Prašnika je deset i međusobno su srasli filamentima. Cvjetovi su skupljeni u guste grozdove dugačke 10-15 cm koje rado posjećuju pčele. Listovi su neparno perjasto sastavljeni sa 7-10 parova liski. Plodovi su male mahune dugačke oko 8 mm s jednom sjemenkom.

Cvate tijekom svibnja i lipnja. Vrlo obilno plodi, a njene lagane plodove raznosi poplavna voda pa se zakorovljene površine naglo povećavaju. Ova biljka postala je ozbiljna smetnja i šumskim gospodarstvima budući da prodire u novoosnovane šumske kulture, te kao i kod poplavnih travnjaka, zbog brzog porasta, prerašćuje i guši autohtone biljne vrste. Problem je nastao samo i isključivo izostankom stoke, a njenim povratkom na pašnjake dolazi do povratka na staro stanje i amorfa gubi bitku. Mlada amorfa je neotporna, za razliku od autohtonih travnjačkih vrsta, na gaženje stoke, koja je uz to i rado brsti (slika 3). Ipak, tijekom suše 2007. godine stoka je opstala u polju samo zahvaljujući njoj.

Slika 3 Križanci Simentalca i Charolaisa na ispaši u Mokrom polju

Naši ljudi stoljećima žire svinje i napasuju stoku u Mokrom polju. Kratki prekid za vrijeme Domovinskog rata uzrokovao je gotovo katastrofalne posljedice. Domovinski rat prouzročio je i goleme socijalno-ekonomske promjene kod našeg stanovništva. Mnogi su odustali od tradicionalnog stočarstva, koje su prakticirali njihovi stari. Ovaj kraj doživio je krajem 19. i početkom 20. stoljeća veliki ekonomski procvat upravo zahvaljujući odličnoj zaradi od prodane stoke. Naše svinje bile su tražena roba u Beču.

Zahvaljujući solidnim državnim poticajima za uzgoj goveda sustavom krava-tele, te za uzgoj autohtonih pasmina konja, u našem slučaju Hrvatskog posavca, pašno stočarstvo ponovno doživljava svoj procvat.

Osnovana je udruga uzgajivača goveda sustavom krava tele „Mokro polje“, Novska, te konjogojska udruga „Hrvatski posavac“, Novska. U ovom trenutku imamo u Mokrom polju 450 grla konja i 900 grla goveda svih kategorija. Mokro polje je kvalitetan pašnjak, stoka postiže odlične priraste, u dobroj je kondiciji, zadovoljna je i zdrava.

Slika 4 Vodeći novljanski stočari u obilasku stoke u Mokrom polju

Grad Novska potpomaže rad udruga donacijama za uređenje pašnjaka prvenstveno za krčenje amorfe, te ograđivanja rubnih dijelova polja da stoka ne ide u kvar na šumske remize i ratarske površine. Od prije dvije godine imamo konjogojsku izložbu u Novskoj za dan „Bljeska“, a grad Novska i županija Sisačko moslavačka sudjeluju u subvencioniranju uzgoja goveda u sustavu krava tele sa po 250 kuna po rasplodnom grlu, te konjogojstva sa po 300 kuna po ženskom ždrebetu Hrvatskog posavca.

Slika 5 Stoka na ispaši u Mokrom polju

Dosta mljekara drži žensku junad na ispaši u Mokrom polju, da se rasterete brige o njima u štali, osim toga, junice uzgojene na pašnjaku znatno su kvalitetnije od onih uzgojenih u štalama.

Vodi se računa o tome da junice, ukoliko su zrele za pripust, odu u polje već osjemenjene, budući da u polju imamo i Charolais bikova. Steone junice mjesec dana pred telenje povlače se kući radi poroda. Za većinu krava i junica u sustavu krava-tele ova mjera nije potrebna. One se same tele u prirodi.

Slika 6 Svakodnevica u Mokrom polju

Naši stari racionalno su gospodarili prirodnim resursima ne zato što su bili „ekološki“ osvješteniji od nas, nego zato što nisu imali metodologiju i tehnologiju kakvu mi danas poznajemo. Spletom povijesnih okolnosti Mokro polje ostalo je sačuvano u svom gotovo izvornom obliku i kao takvo predstavlja bogatstvo, kako sa stanovišta biološke raznolikosti, tako i sa stočarskog stanovišta. Jedno je ovisno o drugom.

Primjenom odgovarajuće tehnologije i načina gospodarenja možemo izvući maksimalnu dobit za naše stočare, a da ne narušimo ekosustav nizinskih poplavnih travnjaka. Ipak, mimo naše volje, korito Save se ukopava i to u prosjeku sedam centimetara godišnje što je prouzročilo pad nivoa podzemnih voda, tako da je došlo do gotovo potpunog nestanka poljskog brijesta (*Ulmus minor*) kao najvećeg potrošača vode, a hrast lužnjak na očigled se suši.

Čovjek se donedavno mogao napiti vode iz debla brijesta, na kojem je bila ugrađena slavina. Ipak, prirodoslovci i ljubitelji prirode doći će na svoje ako posjete Mokro polje. Biljne i životinjske vrste koje su izrazito rijetke ili su nestale u većem dijelu europskog kontinenta ovdje se lako mogu sresti, poput orla štekavca, odnosno ribara ili bjelorepana (*Haliaeetus albicilla*), zatim tu je žličarka (*Platalea leucorodia*), crna roda (*Ciconia nigra*), leptir veliki plavac (*Maculinea teleius*) koji ima interesantni životni ciklus, budući da njegove ličinke prezimljuju u mravinjacima crvenih mrava iz roda *Myrmica* i mnoge druge rijetke i ugrožene vrste.

U proljetnom periodu, uslijed povoljnih hidrobioloških procesa Mokro polje je mrijestilište za mnoge fitofilne vrste riba dunavskog sliva, posebice šarana (*Cyprinus carpio*) i štuke (*Esox lucius*). U Mokrom polju uhvaćeni su primjerci matica šarana obilježeni u Slovačkoj.

Slika 7 Živi svijet Mokrog polja

Naši stočari dobri su poznavatelji prirode. Stoka je na paši slobodna i često se dešava da je danas nađemo na jednom mjestu, a sutradan osvane desetak kilometara dalje, stoga ljudi dosta vremena provode u potrazi za stokom i vidi se da je njihovo praktično znanje, snalaženje i orijentacija na terenu, te poznavanje biljnog i životinjskog svijeta na zavidnom nivou.

U ovom trenutku polje je opterećeno sa 25% svog kapaciteta i cilj nam je da ga što više napunimo stokom na dobrobit naših stočara i države, kako sa stanovišta materijalne dobiti, tako i sa stanovišta očuvanja biološke i krajobrazne raznolikosti, te očuvanja tradicije i kulturnog identiteta hrvatskog naroda na ovom području.

Mokro polje je općenarodno dobro i stoljećima je zajednički pašnjak, gdje svatko može pustiti svoju stoku, a udruga konjogojaca i uzgajivača goveda sustavom krava-tele brinu se o redu u polju, tako da se ne dopušta pašarenje nelicenciranim pastusima i bikovima, zatim se brinu o čuvanju stoke da ne ide u kvar na ratarske površine i šumske remize. Tu su i aktivnosti ograđivanja polja, izložbe i uzgojni rad, druženja u polju i sl. Imamo dosta zainteresiranih poljoprivrednika sa područja našeg grada za povoljna kreditna sredstva Hrvatske banke za obnovu i razvoj, kojima se kreditira nabava rasplodnih junica za uzgoj goveda sustavom krava-tele. Konjogojstvo je doživjelo pravi procvat unazad nekoliko godina. Prema popisu poljoprivrede iz 2003. godine imali smo na području našeg grada svega 56 rasplodnih kobila, a danas je taj broj peterostruko veći. Iste 2003. godine u polju nismo imali niti jedno govedo.

Danas u polju imamo oko 1.300 grla goveda i konja različitih kategorija. Uzgajivači su redom mladi ljudi, a neki od njih namjeravaju se baviti seoskim turizmom, gdje bi u svoju ponudu na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu uvrstili posjet Mokrom polju u tradicionalnim zaprežnim kolima. U tijeku je proces uvrštenja Mokrog i Lonjskog polja na listu UNESCO-a. Kao kruna napora i težnji za očuvanjem Mokrog i Lonjskog polja izrađena je nominacija za Listu svjetske baštine, koja je od 2005. godine na Pristupnoj list.

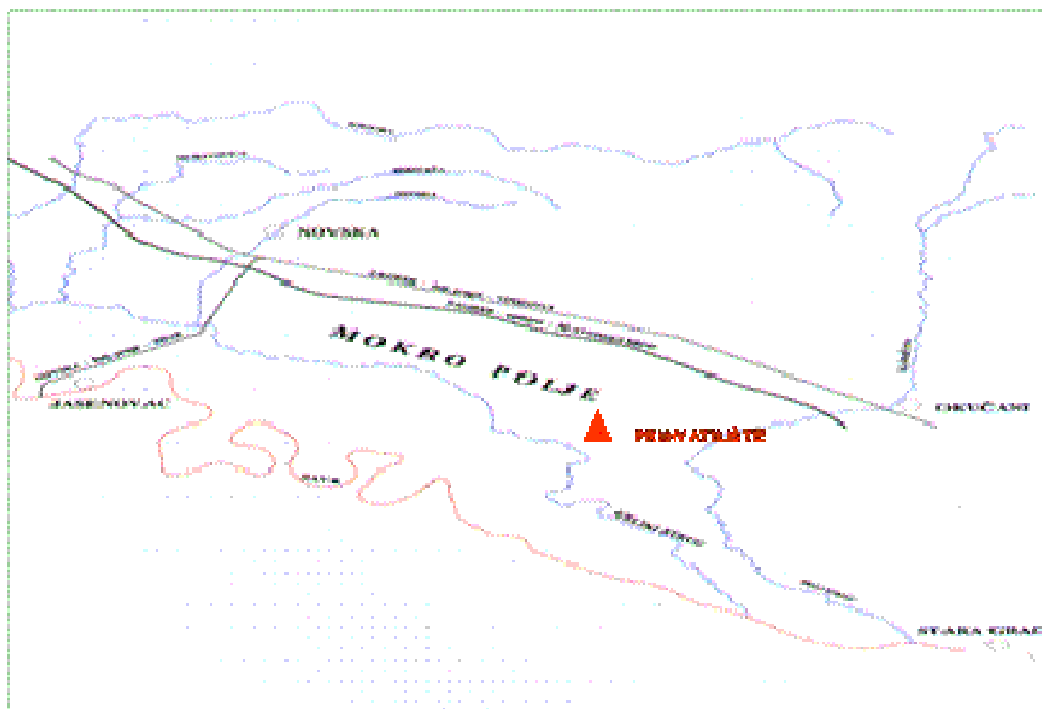
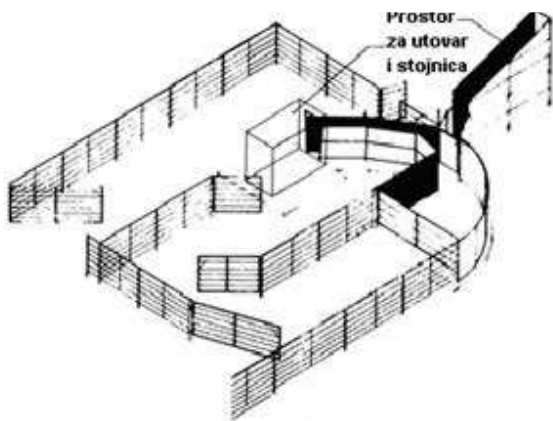
Hrvatska odluka o nominaciji Lonjskog polja kao kategorije mješovitog dobra proistekla je iz preporuka UNESCO-ovog Centra za svjetsku baštinu, kojom se naglašava važnost povećanja broja dobara s prirodnim vrijednostima, kako bi se uravnotežio broj kulturnih i prirodnih dobara, čiji je trenutni odnos 660 kulturnih i 166 prirodnih. Pored toga treba naglasiti da je mješovitih dobara do sada svega 25 na Listi svjetske baštine. Republika Hrvatska do sada ima šest dobara na Listi svjetske baštine i to 5 kulturnih (**Dubrovnik** – Stari grad, **Split** – Povijesna cjelina s Dioklecijanovom palačom, **Trogir** – Povijesni grad, **Poreč** – Episkopalni kompleks Eufrazijanske bazilike, **Šibenik** – Katedrala sv. Jakova) te 1 prirodno dobro (**Nacionalni park Plitvička jezera**).

Cilj ovog projekta je izgraditi turistički centar za manipulaciju stokom, da bismo što više olakšali našim stočarima gospodarenje stokom, učinili ih efikasnijim i otvorili im mogućnost pružanja turističke ponude na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima u okviru jednodnevnih tura. Budući da je Mokro polje dosta veliko prostranstvo, naši stočari provode puno vremena u potrazi za blagom i imamo nemali broj upita za sudjelovanje u traženju i prikupljanju stoke, što bi omogućio dodatni prihod našim poljoprivrednicima u sklopu turističke ponude na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Visoko steone junice moraju biti pod konstantnim nadzorom, da bi se prevenirale eventualne poteškoće prilikom teljenja.

Dolaskom zime treba povući stoku u zimska prihvatilišta, a njeno hvatanje i prikupljanje dosta je komplicirano, stoga je neophodno izgraditi veliki tor-prihvatilište sa utovarnom rampom i stojnicom, a uz to valja izgraditi i sklonište za ljude i njihove goste-turiste gdje bi se mogli odmoriti, družiti i razmjenjivati iskustva i novosti, a dosadašnja iskustva pokazuju da su zasad rijetki gosti bili oduševljeni sudjelovati u prikupljanju stoke u Mokrom polju. Prihvatilište bismo uredili po uzoru na tradicionalni graničarski čardak (slika 8).

Razmjena informacija veoma je važna za ovaj oblik stočarenja, budući da se u pravilu događa da stoka formira družine, a pri tom im nije važno kojem vlasniku pripadaju, nego su kriteriji „socijalne“ prirode. Mala stada raspršena su po cijelom području polja i veoma je teško obići sve u jednom danu, tako da stočari međusobno izmjenjuju informacije gdje se koje grlo nalazi i da li ima kakvih zdravstvenih problema. Osim toga, veoma je važna stalna prisutnost stočara u polju, s obzirom da je donedavno bilo ozbiljnih problema sa krađom stoke.

Udruga uzgajivača goveda sustavom krava-tele, skupa sa udrugom uzgajivača Hrvatskog posavca ulaže napore, sukladno našim mogućnostima, da bi revitalizirala Mokro polje i vratila mu stari sjaj. U tom poslu potrebna nam je i dobro došla svaka pomoć, stoga se nadamo da ćete prihvatiti naš projekt i poduprijeti nas.

Slika 8 Skica prihvatilišta za stoku, graničarskog čardaka i njihova lokacija

mr. sc. Dalibor Jugović